

ปีที่ ๓
ฉบับที่

วารสารวิชาการ

ศิลป์ปัตยกรรมวิถีสาน ๑๗

สถาศิลป์และวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏแห่งประเทศไทย
(กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๖๕)
กลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

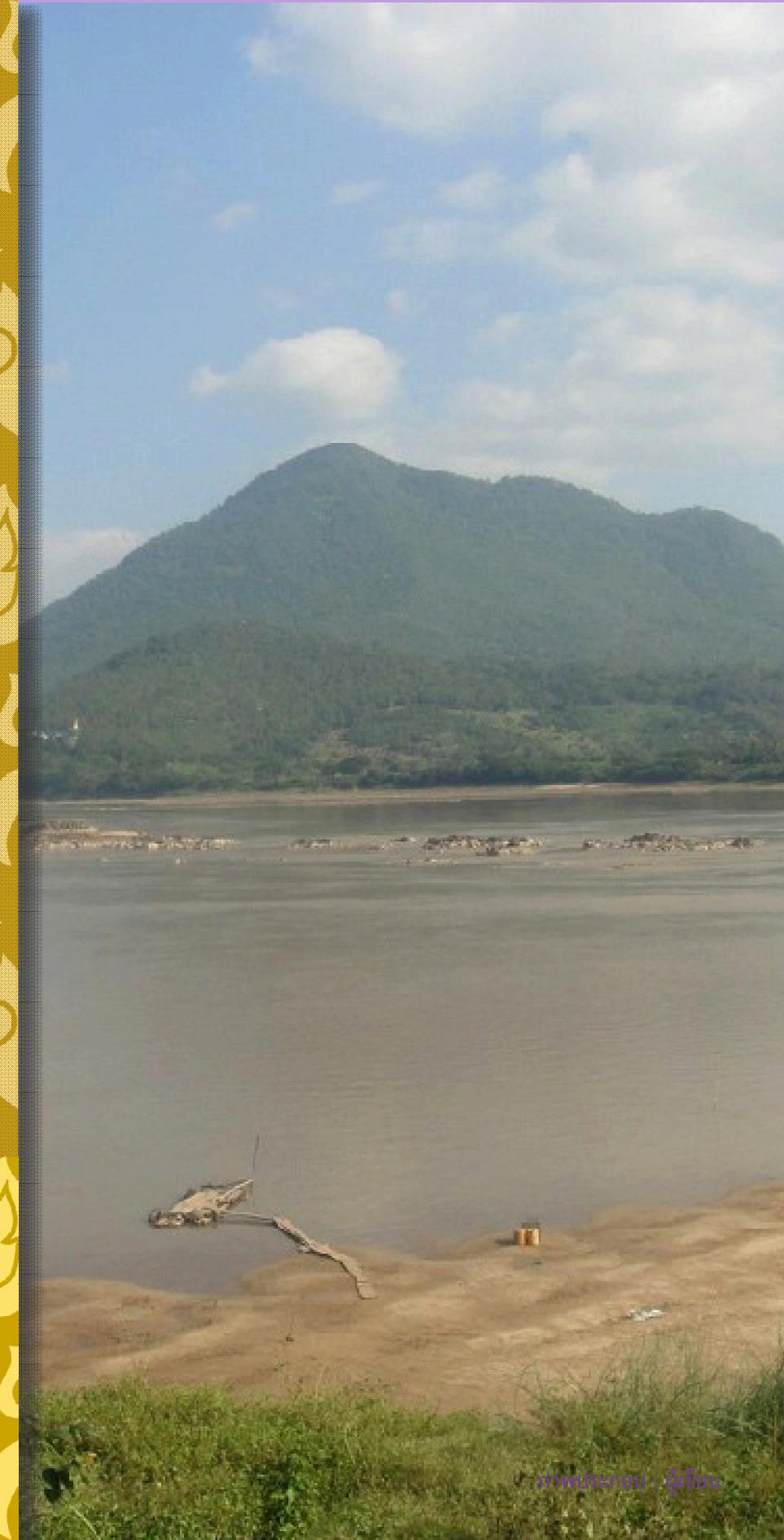
ศิลป์วัฒนธรรม

อิสาน

Journal of Isan Arts and Culture

๗๙ วารสารศิลปวัฒนธรรมอีสาน

ภาพประกอบ : ผู้เขียน

พระพุทธบาทภูคawayเงิน : การศึกษาประวัติศาสตร์และ ความเชื่อของปูชนียสถานสำคัญเมืองเชียงคาน

Phra Phutthabat Phu Kwai Ngein Buddha's footprint : A study of the history and beliefs
of important puchist places in Muang Chiang Khan

ธีระวัฒน์ แสนคำ ^๑
พุทธิวัฒน์ ภารสินศักดิ์ ^๒
กานดา ปุ่มสิน ^๓
วีระนุช แย้มยิม ^๔
ชนิษฐา หาระคุณ ^๕

Teerawat Sankom
Buddhivat Thavornsinsak
Kanda Pumsin
Weeranuch Yamyim
Khanidta Harakun

-
- ๑ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย
๒ ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย
๓ รองผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย
๔ รองผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย
๕ รองผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของงานประเพณีมัสรการพระพุทธบาทภูมิคุวยเงิน เพื่อศึกษาประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อความศรัทธาต่อพระพุทธบาทภูมิคุวยเงิน เพื่อศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีที่มีการพัฒนาสอดคล้องกับประวัติศาสตร์ของชุมชน วิธีการศึกษาโดยใช้วิวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาจากเอกสาร การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยผลการศึกษาพบว่าหลักฐานทางโบราณคดีสอดคล้องกับการพัฒนาทางประวัติศาสตร์ของชุมชนพระพุทธบาทภูมิคุวยเงินเป็นรอยพระพุทธบาทที่ประดิษฐานอยู่บนก้อนหินภายในวัดพระพุทธบาทภูมิคุวยเงิน ตำบลบุญม อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย พระพุทธบาทภูมิคุวยเงิน เป็นปูชนียสถานที่มีความสำคัญควบคู่กับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนโบราณ เมืองเชียงคาน เนื่องจากภูมิคุวยเงิน เป็นยอดเขาที่สูงที่สุดในเขตเมืองเชียงคาน เป็นจุดสังเกตในการเดินทางทางเรือตามลำแม่น้ำโขง ทั้งยังมีเรื่องเล่าความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ จากการศึกษาสันนิษฐานว่าพระพุทธบาทภูมิคุวยเงินน่าจะสร้างขึ้นประมาณ พุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓ ตามบริบททางความเชื่อของสังคมวัฒนธรรมล้านช้างในขณะนั้น ปัจจุบันชาวเชียงคานให้ความเคารพศรัทธาพระพุทธบาทภูมิคุวยเงินเป็นอย่างมาก และมีการจัดงานประจำปีมัสรการพระพุทธบาทภูมิคุวยเงินในช่วงวันเพ็ญเดือน ๓ ของทุกปี

คำสำคัญ : ภูมิคุวยเงิน, รอยพระพุทธบาท, เมืองเชียงคาน, ประวัติศาสตร์, ความเชื่อ

Abstract

This article aims to study the development of the tradition of paying homage to Phra Phutthabat Phu Kwai Ngeon. To study traditions, rituals and beliefs and faith in Phra Phutthabat Phu Kwai Ngoen to study archaeological evidence that has evolved in accordance with the history of the community a study method using a qualitative research method. By studying from the document Participatory observations and in-depth interviews. The results of the study showed that the archaeological evidence is consistent with the historical development of the community.

Phra Phutthabat Phu Kwai Ngeon is the Buddha's footprint enshrined on a rock in Wat Phra Phutthabat Phu Kwai Ngoen, Bu Horn Sub-district, Chiang Khan District, Loei Province. Because Phu Kwai Ngeon is the highest peak in the city of Chiang Khan. It is a landmark on a boat trip along the Mekong River. There is also a history related to the sacred mountain. According to the study, it is assumed that Phra Buddha Bat Phu Kwai Ngeon was probably built around the 22nd-23rd Buddhist century in accordance with the belief context of the Lan Xang cultural society at that time. Nowadays, the people of Chiang Khan have a lot of respect and faith in Phra Phutthabat Phu Kwai Ngoen. And there is an annual event to worship Phra Phutthabat Phu Kwai Ngoen during the full moon day of the third lunar month every year.

Keywords : Phu Kwai Ngein, Buddha's footprint, Muang Chiang Khan, History, beliefs

พระพุทธบาทภูมิ : การศึกษาประวัติศาสตร์และความเชื่อของปู่ชนีสถานสำคัญเมืองเชียงคาน

ธีรวัฒน์ แสนคำ

พุทธิวัฒน์ ถาวรสินศักดิ์

กานดา ปุ่มสิน

วีระนุช แย้มอิ้ม

ชนิษฐา หาระคุณ

บทนำ

เมืองเชียงคานเป็นชุมชนโบราณที่ตั้งอยู่ริมสองฝั่งแม่น้ำโขงในเขตเมืองชุมชนตามสารานุรักษ์ประชาธิปไตยประชาชนลาว และอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย มีพัฒนาการการก่อสร้างความเป็นชุมชนเมืองในราชธานีพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ ต่อมาถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้าง ที่ถูกสถาปนาขึ้นโดยพระเจ้าฟ้ารุ่ม เมื่อ พ.ศ.๑๘๙๖ ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองหลวงพระบาง เมืองเชียงคานเป็นเมืองใหญ่ที่อยู่บนเส้นทางคมนาคมตามลำแม่น้ำโขงระหว่างเมืองหลวงพระบาง กับเมืองเวียงจันทน์ เมื่อกองทัพญวนบุกโจมตีเมืองหลวงพระบางเมื่อราوا พ.ศ.๒๐๒๒ พระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นแพ้วและพระราชวงศ์ได้เดินทางมายังท่าน้ำที่เมืองเชียงคานจนทำให้เมืองนี้กลายเป็นเมืองสำคัญอีกเมืองหนึ่งของอาณาจักรล้านช้าง โดยเป็นแหล่งทรัพยากรทางเศรษฐกิจ และชุมทางการค้าที่สำคัญ

ต่อมาระบุรุษได้เกิดความขัดแย้งในราชสำนักล้านช้างหลังจากยกย้ายเมืองหลวงมาที่เมืองเวียงจันทน์ ก็ได้มีการใช้ตำแหน่งปากน้ำเทือกไกล์เมืองเชียงคานเป็นจุดแบ่งเขตอำนาจระหว่างราชสำนักเวียงจันทน์กับราชสำนักหลวงพระบางในราوا พ.ศ.๒๒๔๙ โดยเมืองเชียงคานอยู่ภายใต้การปกครองของราชสำนักเวียงจันทน์ เมื่อเกิดสงครามระหว่างราชสำนักเวียงจันทน์กับราชสำนักกรุงเทพมหานคร พ.ศ.๒๓๖๙-๒๓๗๑ เมืองเชียงคานถูกกองทัพเมืองน่านซึ่งมากกว่า ๕๐๐๐ นายกองทัพกรุงเทพฯ บุกมาทำลายเมืองในปี พ.ศ.๒๓๗๐ จากนั้นราชสำนักกรุงเทพฯ ได้ตั้งเมืองปากเทือกเข็นเพื่อรับรวมผู้คนที่แตกหนีภัยสงครามที่บริเวณปากน้ำเทือก โดยขึ้นกับเมืองพิชัย ภายหลังมีการย้ายผู้คนมาอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำโขงใกล้กับที่ตั้งชุมชนโบราณเมืองเชียงคานเดิม จึงเปลี่ยนชื่อเมืองปากเทือก เป็นเมืองเชียงคาน และลดสถานะจากเมืองเชียงคานเป็นอำเภอเชียงคานในปี พ.ศ.๒๔๕๔ โดยขึ้นกับจังหวัดเลย (ธีรวัฒน์ แสนคำ, ๒๕๖๓: ๑-๓๔)

ด้วยความที่เมืองเชียงคานเป็นชุมชนโบราณจึงทำให้ภายในพื้นที่ชุมชนโบราณมีการพบร่องรอยโบราณสถานจำนวนมากกระจายอยู่สองฝั่งแม่น้ำโขง ทั้งในเขตเมืองชุมชน เช่น โบราณสถานดงหอ วัดใหญ่pathet และวัดสีպุวนาราม เป็นต้น และเขตอำเภอเชียงคาน เช่น โบราณสถานวัดท่าแขก และวัดหอสองนาง เป็นต้น ในขณะที่ในบริเวณตัวเมืองเชียงคานยังปรากฏ

ร่องรอยซุ่มชนโบราณระดับหมู่บ้านกระจายอยู่โดยรอบ และมีโบราณสถานที่อยู่บนเขาภูภูมิปัญญา เช่น ที่ตั้งชุมชนโบราณเมืองเชียงคาน ซึ่งเป็นภูเขาที่มีความสูงมากที่สุดในเขตตัวเมืองเชียงคาน (ภาพที่ ๑) โบราณสถานดังกล่าวเดิมเป็นชาကอุบมุกครอบครองพระพุทธบาทที่สลักบนก้อนหินขนาดใหญ่ ปัจจุบันถูกรื้อทิ้งและสร้างมณฑปขนาดใหญ่ครอบครองพระพุทธบาทไว้แทน

ภาพที่ ๑ แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งชุมชนโบราณเมืองเชียงคาน
ภูภูมิปัญญาและภูมิป่าโดยรอบ

รอยพระพุทธบาทภูภูมิปัญญาถือเป็นปู่ชนีสถานศักดิ์สิทธิ์และมีความสำคัญควบคู่กับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนโบราณเมืองเชียงคาน ปรากฏตั้งนานที่เกี่ยวข้องกับการก่อตั้งอาณาจักรล้านช้าง ภายใต้การปกครองของอาณาจักรล้านช้างที่มีศูนย์กลางอยู่ที่เชียงคาน ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าและอารยธรรมที่สำคัญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ปัจจุบัน ในระหว่างการลงพื้นที่เก็บข้อมูลย่านชุมชนเก่าบ้านผาเบน ตำบลบุญมี อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๕๖๔ ของสำนักศิลปากรและวัฒนธรรม มหा�วิทยาลัยราชภัฏเลย และหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดเลย ทำให้ได้ทราบความสำคัญของพระพุทธบาทภูภูมิปัญญาในบริบททางประวัติศาสตร์และความเชื่อจากคนท้องถิ่นที่มีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง

ดังนั้น คณะกรรมการจึงได้ทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธบาทภูมิรายเงิน ทั้งในมิติประวัติศาสตร์ ความเชื่อ ภูมิศาสตร์และบริบทอื่นๆ ที่เกี่ยวนิءองกันมานานาเสนอ เพื่อให้ผู้อ่านมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธบาทภูมิรายเงินมากขึ้น และนำไปสู่การอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณี ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของอาเภอเชียงคานต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาพัฒนาการของงานประเพณีมัสการพระพุทธบาทภูวายเงิน
 ๒. เพื่อศึกษาประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อความศรัทธาต่อพระพุทธบาทภูวายเงิน
 ๓. เพื่อศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีที่มีการพัฒนาสอดคล้องกับน้ำตกห้วยคำสัตรริมของแม่น้ำ

๒. พระพทธบาทภควิวัฒน์ : ลักษณะทางกายภาพด้านเมืองเชียงคาน

พระพุทธบาทภูมิเจนประดิษฐฐานออยู่บนเนินเขาภูมิเจน ตั้งอยู่ริมฝั่งด้านขวาแม่น้ำโขง
ภายในวัดพระพุทธบาทภูมิเจน บ้านผาแพร่ ตำบลบุญมี อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย
รอยพระพุทธบาทมีลักษณะเหมือนรอยเท้ามนุษย์ขนาดใหญ่ประทับอยู่บนก้อนหิน ในภายหลัง
มีการนำปูนมาโบกทับและทำเป็นรูปพระบาทและน้ำพระบาทให้ชัดเจนยิ่งขึ้น กลางฝ่าพระบาท
มีการสลักกล่าวถวายเป็นกลีบดอกไม้อยู่ภายนอกกลม ซึ่งแต่เดิมนั้นน่าจะเป็นรูปคงล้อธรรมจักรหรืออาจมี
การทำเลียนแบบรูปธรรมจักรก็เป็นได้ รอยพระพุทธบาทมีความกว้างประมาณ ๑ ศอก ยาวประมาณ
๑ วา (ตีร์วัฒน์ แสนคำ, ๒๕๔๕: ๓๘) (ภาพที่ ๒) พระพุทธบาทภูมิเจนได้รับการขึ้นทะเบียน
เป็นโบราณสถานสำคัญชาติประการในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๒ เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๗๔
(ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒, ๒๕๗๔: ๓๙๙)

gapที่ ๒ รอยพระพุทธบาทภควิวัฒน์ วัดพระพุทธบาทภควิวัฒน์

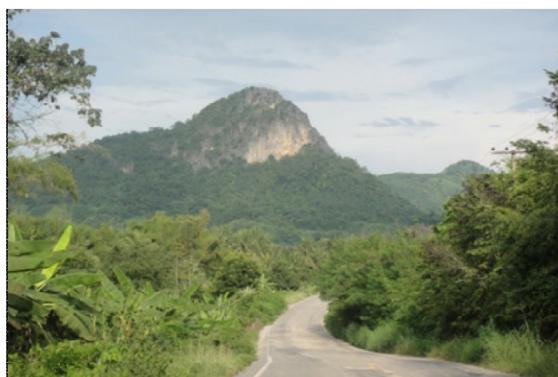
ภูมิความเงินเป็นภูมิเข้าสู่ทางทิศตะวันออกของเมืองเป็นยอดเขาที่สูงที่สุดใกล้กับเขตตัวเมืองเชียงคาน ภูมิความเงินจึงเป็นจุดสังเกตหรือแลนด์マーค (Landmark) ของเมืองเชียงคานสำหรับผู้ที่เดินทางสัญจรไปทางตามลำแม่น้ำโขง (ภาพที่ ๓) และเป็นภูเขาระดับสิทธิ์อีกภูเขาหนึ่งของเมืองเชียงคาน ที่มาของชื่อ “ภูมิความเงิน” มีนิทานพื้นบ้านอธิบายความเป็นมาควบคู่กับที่มาของแก่งคุดคุ้งและสถานที่อื่นๆ ในลักษณะใกล้เคียงໄວ่ดังนี้

นานมาแล้วได้มีพระราชน้ำป่าสักชี้ว่า “จึงชึ่งดังแดง” ไถ่ตามยิ่ง “ความเงิน” ชึ่งมีผิวสีขาวคล้ายเงิน (บางกระแสนกี้เล่าว่าความถ่ายมูลเป็นเงิน) มาจากภูเขามิภัย ทางฝั่งล่าง พomoถึงริมฝั่งแม่น้ำโขงก็เห็นความเงินกำลังพักกินน้ำ นายพรานจึงตักทุ่มยิ่ง แต่ระหว่างนั้นมีชาวบ้านแล่นเรือผ่านมาพอดี ความเงินจึงตกใจ และวิงเวียนขึ้นไปบนภูเขาลูกหนึ่ง ต่อมาหากลุกนี้จึงได้ชื่อว่า “ภูมิความเงิน” นายพรานไม่โลหิจึงยืนหน้าแม่น้ำไปถูกภูเขากลุกจนพังทลายกลาวยเป็นหน้าพลา ชาวบ้านจึงเรียกที่นั่นว่า “ภูพลาบ่น” นายพรานกรีดร้าวเรือซึ่งเป็นต้นเหตุให้ความเงินหนีไปจึงพยายามขันหินมาวางลงลำน้ำโขงไว้ เพื่อไม่ให้ชาวเรือเดินทางผ่านไปมาได้ การขันหินมาวางลงลำน้ำเกือบจะสำเร็จแต่เมื่อสามแผลรูปหนึ่งมาเห็นเข้า สามแผลร่องอกอุบายน้ำนายพรานให้มีน้ำเข้าไปแทน (ไม่มีเชียะเป็นไม้ไผ่ชนิดหนึ่ง) โดยทั่วไปแล้วไม่มีเชียะถูกผ่าซีกก็จะมีความคอม เมื่อนายพรานใช้แบกหินไม้มีเชียะจึงบาดคอกนายพรานจนต้องนอนบนตาดคุดคุ้งและกลาวยเป็นหินอยู่ตระกลางแม่น้ำโขง ชาวบ้านจึงเรียกแก่งที่นั่นว่า “แก่งคุดคุ้ง” (ศูนย์มานุษยวิทยาลิฟินธร, อ่อนลีน)

ภาพที่ ๓ ภูมิความเงิน เมื่อมองจากริมฝั่งแม่น้ำโขงบริเวณแก่งคุดคุ้ง

จากข้อมูลในนิทานพื้นบ้านของชาวเชียงคานสะท้อนให้เห็นว่า ภูมิฯ เป็นภูเขาหรือสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่สำคัญแห่งหนึ่งของเมืองเชียงคานคู่กับแก่งคุดคุ้งและภูผาแห่น (ภาพที่ ๔) จึงถูกนำมาผนวกรวมในนิทานพื้นบ้านเพื่ออธิบายความเป็นมาของชื่อหรือภูมินามปกติแล้วสถานที่หรือสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่สำคัญของชุมชนนั้นๆ มักจะมีเรื่องเล่าหรือนิทานเพื่ออธิบายที่มาของชื่อสถานที่ของคนภายในชุมชนนั้นอยู่เสมอ

ภาพที่ ๔ ผาแห่น ภูเขาที่มีที่มาของชื่อปรากฏในตำนานท้องถิ่นและนิทานพื้นบ้านอำเภอเชียงคาน

๓. ตำนานพระพุทธบาทภูมิฯ กับการวิเคราะห์ตามบริบททางประวัติศาสตร์

นอกจากภูมิฯ จะมีนิทานพื้นบ้านอธิบายความเป็นมาของชื่อภูเขารแล้ว รอยพระพุทธบาทที่ประดิษฐานอยู่บนภูมิฯ นี้มีตำนานที่อธิบายถึงที่มาของรอยพระพุทธบาทด้วย ตำนานดังกล่าวมีการอธิบายกล่าวย่อไปในลักษณะสั้นๆ ว่า พระเจ้าเลี้ยบโลโกะซึ่งประทับลงบนภูมิฯ ในช่วงที่ทรงเดินทางล้านนา แต่ไม่สามารถเดินทางต่อได้ เนื่องจากพระเจ้าเลี้ยบโลโกะหลุดรอดไปอยู่ในภูมิฯ นี้ จึงต้องขออภัยและขอรับภูมิฯ นี้เป็นอาสาครั้งเดียว จึงได้ให้ชื่อว่า “พระพุทธบาท” หรือ “พระพุทธบาทภูมิ” นั่นเอง

เมื่อครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้เสด็จเลี้ยบโลโกะมาบินหาดใหญ่ไปรอดพุทธบริษัท

ในลุ่มน้ำแม่น้ำโขง ครั้นแล้วเด็จบ้านถึงบริเวณภูผาแห่นและภูมิฯ เนื่องจากภูมิฯ นี้มีน้ำตกที่สวยงามและมีความงามที่น่าทึ่ง

เมื่อถึงวันพระวันโภคินี พระเจ้าจึงทรงยกเศียรพระบรมสารีริกธาตุขึ้นไปบนภูมิฯ นี้

พระพุทธเจ้าจึงทรงตั้งรัศมีสีสันสดใสที่ส่องประกายเจิดจรัส ท่ามกลางท้องฟ้าที่มืดมน

และตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ ก่อนพระพุทธเจ้าจะเสด็จไปยังที่อื่น

พระองค์ได้ประทับอยู่บนภูมิฯ นี้เป็นเวลาหลายวัน จนกระทั่งพระองค์ได้เสด็จไปยังที่อื่น

เพื่อให้นางยักษ์ที่ได้กราบไหว้ขอพรพระองค์และเป็นเครื่องเตือนภัย

ป้องกันไม่ให้นางยักษ์นี้ออกมากินมนุษย์อีกต่อไป

(พยุงพร ครรจันทร์ และคณะ, ๒๕๖๒: ๑๒-๑๕)

ในลุ่มแม่น้ำโขงได้มีการพบรอยพระพุทธบาทเก่าแก่หลายแห่ง นักวิชาการส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่ารอยพระพุทธบาทดังกล่าววน่าจะมีการสร้างขึ้นในราชพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๓ ลงมาเป็นช่วงที่ราชสำนักล้านช้างได้ย้ายศูนย์กลางจากเมืองหลวงพระบางที่อยู่ทางตอนเหนือลงมาอย่างเมืองเวียงจันทน์ในที่ราบลุ่มตอนกลางของอาณาจักร และมีความสัมพันธ์กับเรื่องราวใน “ตำนานอุรังคธาตุ” ที่มีการเขียนหรือเรียบเรียงโดยขุนนางราชสำนักล้านช้างในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒ ดังเช่นรอยพระพุทธบาทบัวบก-บัวบาน (สุวิทย์ ชัยมงคล, ๒๕๔๗: ๗๒-๗๗) รอยพระพุทธบาทภูวิริยาเจนเดิมคงเป็นการเสริมจากลักษณะร่องหินที่คล้ายฝ่าเท้าในลักษณะเดียวกันกับรอยพระพุทธบาทสารบุรี จึงทำให้รอยพระพุทธบาทไม่ปรากฏลายมงคล ๑๐๘ ประการ เหมือนรอยพระพุทธบาทที่พับโดยส่วนใหญ่ (ศรีศักร วัลลิโภดม, ๒๕๔๒: ๓๐๑-๓๐๓)

พระพุทธบาทภูวิริยาเจนน่าจะเป็นปู่ชนีสถานสำคัญที่ได้รับการสักการบูชาจากชาวเมืองเชียงคานตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓ เป็นต้นมา และมีความเป็นไปได้ว่ารอยพระพุทธบาทดังกล่าวอาจจะถูกสร้างขึ้นในรัชกาลพระเจ้าสุริวงศารธรรมรัตน์ (พ.ศ.๒๑๙๑-๒๒๓๔) เนื่องจากพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงตั้งมั่นอยู่ในศพิธราธรรม ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ทรงเคารพในพระราชกำหนดกฎหมายอย่างเคร่งครัดที่สุด จึงเป็นที่เคารพยำเกรงและนับถือของราษฎรทั้งหลาย พระองค์ทรงปกคลองราชอาณาจักรล้านช้างให้อยู่เย็นเป็นสุข ไม่มีข้าศึกด้วยทั้งภายในและภายนอกมาารีรบกวนตลอดระยะเวลาอันยาวนานในรัชกาลของพระองค์ (สิตา วีระวงศ์, ๒๕๔๘: ๑๒๕)

ในรัชกาลพระเจ้าสุริวงศารธรรมรัตน์ เป็นช่วงที่อาณาจักรล้านช้างมีความรุ่งเรืองอย่างมาก และทำให้เกิดการสร้างงานศิลปกรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของอาณาจักรล้านช้างขึ้นมาอย่างเช่น พระพุทธรูปศิลปะล้านช้างที่เป็นงานศิลปกรรมแบบล้านช้างที่แท้จริงก็สันนิษฐานว่า เกิดขึ้นในรัชกาลของพระองค์ (ศักดิ์ชัย สายสิ�ห์, ๒๕๕๕: ๑๗๑-๑๗๗)

เดิมที่นั้นรอยพระพุทธบาทนี้มีอาคารก่อตัวโดยอิฐคลุมอยู่ เนื่องจากมีการพบร่องรอยการสร้าง “อุบมุง” ลักษณะเป็นอาคารขนาดเล็กก่อตัวโดยอิฐมีลักษณะเช่นเดียวกันกับอุบมุงค์ เป็นลักษณะสถาปัตยกรรมเฉพาะถิ่นของล้านช้างที่ก่อตัวโดยอิฐครอบทับรอยพระพุทธบาทไว้ จากคำบอกเล่าของคนในท้องถิ่นระบุว่าอุบมุงที่ครอบรอยพระพุทธบาทภูวิริยาเจนเป็นซุ้มอิฐขนาดใหญ่ ขนาดพอที่คนเข้าไปนั่งภายใต้ ๒ คน (ธีระวัฒน์ แสนคำ, ๒๕๕๕: ๔๐)

การสร้างรอยพระพุทธบาทบนภูวิริยาเจนเป็นภูเขาที่สูงที่สุดในละแวกรอบเมืองเชียงคาน อาจมีความเกี่ยวข้องกับคติการบูชาภูเขาศักดิ์สิทธิ์อีกหนึ่งประเพณีที่มีความเชื่อดั้งเดิมก่อนการเข้ามาของพระพุทธศาสนา ภูเขานับเป็นองค์ประกอบสำคัญของภูมิวัฒนธรรมที่มีความโดดเด่นกว่าลักษณะภูมิประเทศอื่นๆ เพราะมักจะสัมพันธ์กับอำนาจเจ้าศักดิ์สิทธิ์ที่สูงสุดของท้องถิ่นและจักรวาล ที่มาจากการบูชาศักดิ์สิทธิ์ (ศรีศักร วัลลิโภดม, ๒๕๖๐: ๒๖) ในท้องถิ่นต่างๆ ผู้คนก็จะสังเกตและเลือกสรรภูเขาในภูมิประเทศที่ต้นอยู่ ณ ตรงจุดใดจุดหนึ่ง อาจเป็นจุดที่สูงที่สุด หรือจุดที่มีรูปร่างแปลกผิดปกติ ขึ้นมาเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์หรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ (ศรีศักร วัลลิโภดม, ๒๕๔๒: ๑๒)

เมื่อประพุทธศาสนาแพร่หลายในเขตลุ่มแม่น้ำโขงอย่างเข้มข้น ผ่านทางอาณาจักรล้านนา โดยการอุปถัมภ์ของราชสำนักล้านช้างในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๓ จึงทำให้เกิดการแทนที่ความเชื่อในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของคนท้องถิ่นเดิม มีการสร้างพระเจดีย์ และรอยพระพุทธบาทเป็นจำนวนมากตามยอดเขา เนินเขาหรือสถานที่ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ ดังเดิมและศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์-ขินดูในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง ดังปรากฏในท้องถิ่นที่ระบุว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาปราบนางยักษ์ชิมซึ่งเป็นใหญ่อยู่ในบริเวณภูเขา ภูเขาและศาสนสถานในบริเวณภูเขา เช่น วัดพระธาตุสูง วัดพระธาตุไชยวัฒน์ วัดพระธาตุไชยวัฒน์ เป็นต้น ที่ถูกเปลี่ยนให้หันมาย้อมรับนับถือพระพุทธศาสนาเป็นได้

นอกจากนี้ การสร้างรอยพระพุทธบาทบนภูเขา อาจสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญ ของภูมิภาคในฐานะเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของเมืองเชียงคาน ที่ชนชั้นปักร่อง มีความจำเป็นต้องอาศัยความเชื่อทางศาสนาเข้ามาจัดการทรัพยากร จากการสำรวจทางทรัพยากรธรรมชาติ พบว่าบริเวณภูมิภาคเชียงคานเป็นแหล่งแร่เหล็กและตะกั่วที่สำคัญของเมืองเชียงคาน (เติม วิภาคย์พจนกิจ, ๒๕๔๒: ๒๘๕)

๔. ชุมชนบ้านอุมุงกับประเพณีมัสการพระพุทธบาทภูมิความเงิน

บ้านอุมุง ตำบลบุญ อําเภอเชียงคาน จังหวัดเลย เป็นชุมชนที่อยู่ใกล้ตัวแห่งที่ประดิษฐาน รอยพระพุทธบาทภูมิความเงินมากที่สุด หากพิจารณาตามสภาพภูมิศาสตร์ ภายนอกอาณาบริเวณ ของชุมชนบ้านอุมุง มีการพบร่องรอยชุมชนโบราณและชาติโบราณสถานอย่างน้อย ๓ แห่ง มีโบราณสถานในที่พักสงฆ์วัดพระธาตุศรีอุมุงเป็นโบราณสถานที่สำคัญที่สุด

โบราณสถานในที่พักสงฆ์วัดพระธาตุศรีอุมุง เป็นชาติโบราณ ก่อตัวโดยอิฐ สันนิษฐานว่าเป็นวิหาร ที่มีการก่ออุบัติหรือซุ้มพระเจ้าอยู่ภัยในวิหารเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประจำอิฐชั้นหนึ่ง อิฐที่พบจำนวนหนึ่ง มีรอยตราประทับเป็นรูปสีเหลี่ยมผืนผ้าขนาดเล็กปรากฏอยู่บนก้อนอิฐด้วย (ภาพที่ ๕) นอกจากนี้ยังมีการขุดพบเครื่องปั้นดินเผาที่บรรจุเศษกระดูก เครื่องใช้ส่วนตัวที่ทำด้วย ทองเหลืองและลาริต ตลอดจนเครื่องประดับของผู้คนในวัฒนธรรมล้านช้างผังอยู่รอบอาคาร สันนิษฐานว่าโบราณสถานแห่งนี้จะมีอายุรากฐานตั้งแต่ก่อนราชวงศ์ที่ ๒๒-๒๔

ชุมชนโบราณที่บ้านอุมุงนี้ค่อนข้างตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบทุบเขาที่ลึกเข้าไปจากแม่น้ำโขง อย่างมาก การเดินทางแม่ในปัจจุบันก็ยังค่อนข้างลำบาก (ภาพที่ ๖) เป็นไปได้มากว่าชุมชนโบราณแห่งนี้ จะเกี่ยวกับการเป็นชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดหาทรัพยากรธรรมชาติอย่างแร่เหล็กและตะกั่วส่วนใหญ่ ให้กับราชสำนักล้านช้าง และเป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับการค้าและรอยพระพุทธบาทด้วย เนื่องจากเป็นร่องรอยชุมชนโบราณที่อยู่ใกล้กับรอยพระพุทธบาทภูมิความเงินมากที่สุด และยังมี ทางเดินเท้าจากเชิงเขาติดกับหมู่บ้านขึ้นมาตามໄหลเช่นกัน บริเวณที่ประดิษฐานรอยพระพุทธบาท

ກາພທີ ៥ ຂາກໂບຮານສຕານກ່ອດ້ວຍອົງວັດພຣະຮາຕຸຄຣີອຸມຸງ ບ້ານອຸມຸງ

ກາພທີ ៦ ຕຳແໜ່ງທີ່ຕັ້ງບ້ານອຸມຸງ ເມື່ອມອງຈາກວັດພຣະພຸທບາທກѹѹຄາຍເງິນ

ໜ້າວບ້ານອຸມຸງຈະມີປະເພນີສຽງນໍ້ານັ້ນມີສກາຣອຍພຣະພຸທບາທກѹѹຄາຍເງິນໃນວັນທີນີ້ ດັ່ງລົ້າ ເດືອນສ
ຂອງທຸກປີ ໂດຍເຮີ່ມຕົ້ນຈາກກາຮຽນນໍ້າຫຼັກໂບຮານສຕານກາຍໃນວັດພຣະຮາຕຸຄຣີອຸມຸງກ່ອນ ຈາກນັ້ນກີ້ນມາສຽງນໍ້າ
ນັ້ນມີສກາຣອຍພຣະພຸທບາທນກѹѹຄາຍເງິນ ເດີມທີ່ຈະເດີນເຫັນຈາກໜຸ່ງບ້ານຫຸ້ນມາຕາມໄທລ່ເຂາຈົນສົງ
ຮອຍພຣະພຸທບາທ ບັນຈຸບັນໄດ້ໃຫ້ພາຫນະເດີນທາງໜີ້ນີ້ໄປຕາມຄຸນນາທາງເຂົາວັດທີ່ຕັດໜີ້ນໃໝ່ແທນ
ຈຶ່ງເປັນພົມຮົມກາຮຽນບູ້ຫາເພື່ອທຳໃຫ້ເກີດຄວາມສຸຂອງໜຸ່ມໜຸນ ຄວາມອຸດມສມບູ້ຮຸນໃນຄຸງກາລເພະປົງ
(ພຣະກິຕຕິພງ່າຍ ເຕະປຸນໂຢ່າ, ສັນກາຍໝົນ) ປະເພນີນີ້ຈະຈັດຫັ້ນຄວາມວິລິວັນຮຽນແພະໜ້າວບ້ານອຸມຸງເທົ່ານັ້ນ

ปัจจุบันทางวัดพระพุทธบาทภูวิถีได้จัดให้มีงานประจำปีมัธยมัตรพระพุทธบาทภูวิถีขึ้นในช่วงวันเพ็ญเดือน ๓ ของทุกปี โดยชาวเชียงคานและละแวกใกล้เคียงจะพากันขึ้นเขามาทำบุญสักการบูชารอยพระพุทธบาทเป็นจำนวนมาก (พยุงพร ศรีจันทวงศ์ และคณะ, ๒๕๖๒: ๑๕) ในขณะเดียวกันวัดพระพุทธบาทภูวิถีก็มีการปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งของอำเภอเชียงคาน มีการสร้างมณฑปครอบพระพุทธบาทใหม่ที่มีขนาดใหญ่และสวยงาม (ภาพที่ ๗) รวมทั้งมีจุดชมทัศนียภาพที่เวลาล้อมอยู่ทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขง

ภาพที่ ๗ มณฑปครอบพระพุทธบาทภูวิถี

๕. บทสรุปท้าย

การที่ปรากฏเรื่องราวความเป็นมาของพระพุทธบาทภูวิจัยเงินในตำนานห้องถิน สะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธบาทภูวิจัยเงินถือเป็นโบราณสถานและปู่ชนี้ยสถานที่มีคุณค่า ในด้านประวัติศาสตร์ พระพุทธศาสนา คติชนวิทยา และวัฒนธรรมท้องถินของอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ที่ทำให้เห็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมความเชื่อที่มีความน่าสนใจ เป็นอย่างยิ่ง สมควรที่จะได้รับการศึกษาสืบค้นและเผยแพร่ให้เป็นที่รับรู้และเป็นแหล่งเรียนรู้ ทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี พระพุทธศาสนา และคติชนวิทยาของห้องถินต่อไป

องค์ความรู้หรือข้อมูลที่เกิดขึ้นจากการศึกษาประวัติศาสตร์และความเชื่อของพระพุทธบาทภูวิจัยเงินและบริบทที่เกี่ยวเนื่องกัน ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ทางวัด ชุมชน และหน่วยงานราชการ ที่เกี่ยวข้องควรนำไปต่อยอดขยายผลและบูรณาการโดยแปลงองค์ความรู้เหล่านั้นมาเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” เพื่อการพัฒนาห้องถินให้มั่งคั่งและยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการต่อยอด ด้านการพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ โบราณคดี พระพุทธศาสนา และคติชนวิทยาที่สำคัญของอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย

สิ่งหนึ่งที่คณฑ์ เจียนอยากจะสนับสนุนและส่งเสริมผลักดันให้เกิดขึ้นคือ การสร้างพิพิธภัณฑ์ห้องถินเพื่อเก็บรักษาและจัดแสดงโบราณวัตถุ นิทรรศการ ตลอดจนเผยแพร่องค์ความรู้สำคัญของพระพุทธบาทภูวิจัยเงินและบริบทที่เกี่ยวเนื่องเอาไว้ เพื่อให้นักท่องเที่ยว และนักเรียนได้ศึกษาเรียนรู้ได้อย่างสะดวก และควรมีการฝึกมัคคุเทศก์ห้องถินในการนำเสนอ ข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับสถานที่สำคัญภายในห้องถิน ล้วนจะเป็นพลังในการขับเคลื่อนความเป็นท้องถิน ที่จะนำมาซึ่งความภูมิใจให้แก่ห้องถินและอนุชนรุ่นหลัง เพราะประวัติศาสตร์ห้องถินเป็นฐาน และสามารถทำให้พิพิธภัณฑ์มีคุณค่า มีความหมายต่อชุมชนห้องถินและเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญด้วย อันจะเป็นการนำมายังความภาคภูมิใจ มีความมั่นคงทางด้านวิถีวัฒนธรรมและนำรายได้เข้ามาสู่ห้องถินได้อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน ที่สำคัญคือ รักษามรดกทางวัฒนธรรมของห้องถิน ให้คงอยู่สืบไป

บรรณานุกรม

เติม วิภาวดีพจนกิจ. (๒๕๔๗). ประวัติศาสตร์อีสาน. (พิมพ์ครั้งที่ ๓). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และภาษาไทยศาสตร์

ສຶກສາລາວ ສະໝັກສົດ ຖະແຫຼງນາມ ສອງເປົ້າ ໂດຍບໍ່ໄດ້ຮັບອະນຸຍາຍ

ชีรัชวัฒน์ แสนคำ. (๒๕๖๓). เมื่อเชียงคาน: การศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนโบราณ จังหวัดแม่สาย ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พงุพร ศรีจันทวงศ์ และคณะ. (๒๕๖๒). เรื่องเล่าภูเขาศักดิ์สิทธิ์ในห้องถินอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย:
ภูมิปัญญาท้องถินกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ. เลย: คณะมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.

พระกิตติพงษ์ เตชะปุญญะ, หัวหน้าที่พักรส์สวัสดิ์พระราตนศิริอุมุง ตำบลบุญมี อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย.
ล้านภารณ์, ๓๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

ราชกิจจานุเบka เล่ม ๕๒. (๑๔๗๘). วันที่ ๙ มีนาคม พ.ศ.๑๔๗๘. “ประกาศกรมศิลปากร กำหนดจำนวน
โบราณสถานสำคัญชัติ”

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. (๒๕๔๗). ภูเขาศักดิ์สีทึ่งกับความเป็นสาгал. ใน เมืองโบราณ. ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๓
การภาคภูมิ-กันยายน.

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. (๒๕๔๖). แอ่งอารยธรรมอีสาน. (พิมพ์ครั้งที่ ๑). กรุงเทพฯ: มติชน.

ศรีสักร วัลลิโภดม. (๒๕๖๐). สร้างบ้านแปงเมือง. กรุงเทพฯ: มติชน.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (๒๕๔๕). เจดีย์ พระพุทธรูป อยู่แต่เมือง สิม ศิลปะลาวและอีสาน. กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส.

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (ออนไลน์). “แก่งคุดคุ้ง”. ใน *Folktales* นิทาน ตำนาน เรื่องเล่าพื้นบ้าน. สืบค้นจาก <https://www.sac.or.th/databases/folktales/folktaledetails.php?id=170>, สืบค้นวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๔.

ສຶລິ ວິໄຈວັງສ. (ໜັກ). ສນ໌ມາຍ ເປຣມິຕໍຣ (ແປລ). ປະວັດີຄາສຕ່ຽວ. (ພິມພົກຮ້າງທີ ๒). ກຽງເທິບ ๖: ມາດີ່ານ. ສຸກິຫຍໍ ທ້າມມົກຄລ (ບຣຣາອີກເຣ). (ໜັກ). ໃບເສາກຄຸມພະພູທຣບາທບ້ວນ ອຳເກົອບ້ານຜົວ
ຈັງຫວັດອຸດຮານີ. ກຽງເທິບ ๖: ກຣມສິລປາກຣ.

Isan Arts and Culture

- ๐๑ บทบาท พื้นที่ ของกูมปีลญา
เครื่องเป็นเดินเพาด่านแกวยนรุปแบบดั้งเดิม
กำกับกลางบริบททางเศรษฐกิจ สังคม
การเมือง ตั้งแต่อีตานถึงป่าจุบัน
สืบสกัด สرمมงคลกาล
- ๐๒ วัฒนธรรมภาษาดันตรี
ของวงจรโลหะพื้นบ้านอีสานไปต่อกัน
พยาสันตุ ศรีวิเศษ
จับกีราพร ศรีวนันท์
พัชร ฤทธิ์เก้า
เส่าวรัตน์ กศศ.
- ๐๓ พระพุทธบาทกควยเงิน :
การศึกษาประวัติศาสตร์และความเชื่อ
ของปูชนียสถานสำคัญเมืองเชียงคาน
ธีระวัฒน์ ॥สันคำ พกธิวัฒน์ ดาวรียนสกัด
กานดา ปุ่มสัน วีระบุช ॥ย่มย้ม^๖
ขนิษฐา หาระคุณ
- ๐๔ วากกรรมเกี่ยวกับ “ล้ำดวน”
ในสังคมเมืองครีสต์เกษ
พ.ศ.๒๕๔๒ - ๒๕๖๔
รัณพงศ์ สารรัตน์
- ๐๕ บทความวิจัย การสร้างสรรค์
นาฏศิลป์ร่วมสมัย จากแรงบันดาลใจ
ในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน
เรื่อง ตำนานพาแดงหาท่าอี
หน่องหนานน้อย เมืองกุมภาปี
ตบชา ชั้นเจริญ^๗
นบุศักดิ์ เรืองเดช
- ๐๖ การสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นบ้านอีสาน
จากเอกลักษณ์ปู躉กระหม่อม
ชุด “ปูแปงลำแพلن”
นันธ์วัฒน์ เขตชนกุ
ราชพิชัย เรียบรองย์^๘
พิรากรณ พันธุ์มณฑ์
คงฤทธิ์ อรุณรัตน์
- ๐๗ วารุณีเทพีสุรা
: การสร้างสรรค์การแสดงอีสานร่วมสมัย
มุกิดา ทิรุวน
พันธุ์กานต์ ตาลพล
สุดารัตน์ อาฒยะพันธุ์^๙
กิตติพงศ์ มาดี
สันธนา ไชยโน^{๑๐}
กาบุญลัน เหล่าพิลัย
- ๐๘ นคราบเครซบูรินทร์
: การสร้างสรรค์นาฏศิลป์อีสานร่วมสมัย
ณัฐริดา ประดิษัต
กฤษรีสวัสดิจกร จันโทโพธ์
สุ่่ารัตน์ อาฒยะพันธุ์^{๑๑}
ปายะฉัตร บากสีกา^{๑๒}
สุรบงก์ วงศ์ลุบลา^{๑๓}
กาบุญลัน เหล่าพิลัย^{๑๔}